

VILÁG- TÖRTÉNET

5. (37.) évfolyam 2015. 2.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **SZARKA LÁSZLÓ**
A SOKNEMZETISÉGŰ BIRODALMAKTÓL
A MULTIETNIKUS NEMZETÁLLAMOKIG
- **GYARMATI ENIKŐ**
AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA
AZ I. VILÁGHÁBORÚ CENTENÁRIUMÁNAK
ANGOLSZÁSZ TÖRTÉNETI IRODALMÁBAN
- **MILE BJELAJAC**
SZERBIA A NAGY HÁBORÚ KITÖRÉSÉNEK
100. ÉVFORDULÓJA KAPCSÁN KIBONTAKOZÓ
TÖRTÉNÉSZPÁRBESZÉDBEN
- **ÁBRAHÁM BARNA**
A SZLOVÁKKÉRDÉS NEMZETKÖZI DIMENZIÓI
AZ I. VILÁGHÁBORÚ ÉVEIBEN
- **SZEMLE**
FARKAS ILDIKÓ, DEMETER GÁBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Bottoni Stefano (felelős szerkesztő)
Bíró László (szerkesztő), Farkas Ildikó, Martí Tibor,
Skorka Renáta (rovatvezetők)
Katona Csaba (olvasószerkesztő)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Anderle Ádám, Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Papp Imre, Pók Attila, Poór János

5. (37.) évfolyam 2015. 2.

TARTALOM

A Nagy Háború regionális olvasatai (Szarka László)	165
<i>Tanulmányok</i>	
Szarka László: A soknemzetiségű birodalmaktól a multietnikus nemzetállamokig. Kelet-közép-európai nemzet- és államépítő nacionalizmusok az I. világháború éveiben	171
Gyarmati Enikő: Az Osztrák–Magyar Monarchia az I. világháború centenáriumának angolszász történeti szakirodalmában	193
Mile Bjelajac: Szerbia a Nagy Háború kitörésének 100. évfordulója kapcsán kibontakozó történészpárbeszédben	217
Ózer Ágnes: Szerbiában a helyzet változatlan. Az I. világháború szerbiai megítélése és a legújabb külföldi szakirodalom recepciója	241
Ábrahám Barna: A szlovákkérdés nemzetközi dimenziói az I. világháború éveiben. Historiográfiai áttekintés	257
Kürti László: Identitás és propaganda Manno Miltiades I. világháborús művészetében	289
Gabriela Dudeková: Család és túlélési stratégiák az I. világháborúban. Hosszú távú változások a szlovák társadalomban	311
<i>Szemle</i>	
Kokugagu a Meidzsi-kori Japánban. A modern japán nemzettudat kialakulása (Farkas Ildikó)	333
A Balkán-háborúk képe a francia szakirodalomban (Demeter Gábor)	338
Az albán tűzfészek szerepe a világháború kirobbanásában (Demeter Gábor)	341

Jelen számunkat szerkesztette: Szarka László

Az albán tűzfészek szerepe a világháború kirobbanásában¹

A szófiaei Macedón Tudományos Intézet, az Állami Levéltár, a Bolgár Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete és a skopjei Bolgár Kulturális Klub 2013. szeptember 28-án közös konferenciát rendezett a mára már elfeledett „harmadik” Balkán-háború, a szerbellenes albán–macedobolgár felkelés kitörésének (1913. október) 100. évfordulója alkalmából. Az események jelentőségét aláhúzza, hogy a két Balkán-háborút (1912–1913) korábban a bolgár és most egyre inkább a nyugati történetírás is nem egyszerűen a Nagy Háború előzményeként, hanem annak részeként kezeli, folytonosságot látva 1912–1914 eseményei között. Az említett ülészakon elhangzott előadások kötetben is megjelentek. Ez persze önmagában még nem ok arra, hogy a konfliktus és a könyv megragadja figyelmünket, hiszen számtalan egyenetlen színvonalú tanulmánykötet látott már napvilágot. Itt azonban koncepciónálisan eltérő dologról van szó, és nemcsak abban az értelemben, hogy a szerzők az eseményeket – a bolgár fél álláspontját hangoztatva – másképp interpretálják, mint teszik azt a szerbek, vagy akár a nyugat-európai történészek, hanem azért, mert a tanulmánykötetben nem az előadásokon, hanem a forrásközléseken van a hangsúly. A 300 oldalas könyv kétharmada a szófiaei levéltárakban található, az albán–macedobolgár felkeléshez kapcsolódó jelentések faksimile kiadása (ahol az írás olvashatatlan, ott a szerkesztők átírták a szöveget). A maradék 100 oldalon bilingvis, bolgár és albán nyelvű tanulmányokat olvashatunk, amelyek az itt közölt iratokra támaszkodnak, tehát a torzítás lehetőségét a minimálisra redukálják (igaz, az elhallgatás lehetősége fennáll). De a tanulmányok egyébként is megmaradnak a tények közlésének szintjén, s nem átideologizáltak.

Először is a nyugati szakirodalomban kevésbé tudott, hogy a Dibrában kitört albán felkelést nagyobb külső támogatás segítette (Belső Macedón Forradalmi Szervezet, IMRO), mint belső, hiszen Iszmail Kemali albán kormánya ugyan támogatta a megmozdulást, de a másik hatalmi centrum – Esszad pasa és társai, akik a Macedóniát és Koszovót a két Balkán-háborúban megszerző szerbekkel kooperáltak – nem lépett akcióba, miként elmaradt Issza Boletini támogatása is hasonló okok miatt. A szerbek persze az IMRO részvétele miatt azzal érvelnek, hogy a felkelésben a bolgár állam revanspolitikája is benne van, ez azonban csak helyel-közzel felel meg a valóságnak. Mert igaz ugyan, hogy a tikvesi felkelés vezetői Albániába menekültek a második Balkán-háború bolgár veresége után, s igaz az is, hogy Jane Szandanszki maga is tárgyalt Iszmail Kemalival és Haszan Pristinával, a szerbellenes albán kormány vezetőivel, de a bolgár kormányzat számára a felkelés túl későn jött. A második

¹ 100 години от Охридско-Дебърското въстание. Състав.: Гребенаров, Александър Георгиев-Георгиев, Георги Николов. София: Институт за исторически изследвания при БАН, Държавна агенция „Архиви”, Македонският научен институт–Скопие: Българският културен клуб, 2014. 311 p.

Balkán-háború előtti tárgyalások sokkal nagyobb sikerrel kecsegtettek volna bolgár szemszögből, s júliusig a bolgár kormányzat támogatta is az albánokkal való kooperációt. Kemali kormánya azonban sem pénzzel, sem fegyverrel, sem elszántsággal nem rendelkezett, a tikvesi macedobolgár (IMRO) felkelés kudarcra pedig intő jel volt számára. A szeptember végén kitört felkelés tehát spontán volt, de erejét mutatja, hogy reguláris, tüzérséggel is rendelkező szerb alakulatok ellen is ért el ideiglenes sikert. Ezekben a harcokban részt vett Petar Csaulev, az IMRO központi bizottságának tagja, mégpedig az egyik támadó szárny vezetőjeként és Hriszto, illetve Milan Matov, szintén IMRO-tagok, akik albán egységek felett is parancsnokoltak. Reguláris bolgár tisztek jelenlétéről azonban nem tudunk (nevezettek részt vettek a bolgárok oldalán a két Balkán-háborúban és Alekszandar Protogerov alezredes – szintén IMRO-tag – révén katonai kapcsolatuk is volt, mi több közvetlenül kormánytagok – Genadij Genadiev – kezébe küldték leveleiket), de a kormányzat pénzügyi segítséget csak a felkelés leverése után küldött. Ez persze nem azt jelenti, hogy a bolgár kormányzat nem profitálhatott volna a felkelés sikeréből. Mindenesetre az albán kártya, melynek kijátszására a törökök (és a szerbek) ellen már 1909 óta készültek a bolgárok – mint ez kiderül Georgi Georgievnek, a bolgár–albán kapcsolatok alakulását vizsgáló tanulmányából –, értékét veszítette azzal, hogy a Balkán Szövetség végül orosz közvetítéssel, a szerbek bevetelével antantbarát entitásként jött létre, így az albánok hirtelen a másik táborban találták magukat.

Szintén érdekes adalék, hogy a nyugati történészek nagy része nem tud Csaulev hátrahagyott dokumentumairól, naplójáról, és pusztán a két Matov tevékenységére fókuszál (mint a Catherine Horel szerkesztette kötetben a neves francia Balkán-kutató, Bernard Lory), noha Csaulev naplója publikálásra került a Makedonszki Pregledben. A nyugatiak azonban inkább a Macedonian Review cikkeit olvassák, s nem a „bolgárbarát” Makedonszki Pregledet, noha az ideológiai elfogultságon felülemelkedve számos alapidokumentumot találhatnának kutatásaikhoz itt is. Ilyenek például az első albániai bolgár ügyvivő, Todor Pavlov jelentései az albán és macedobolgár menekültek helyzetéről, a bolgár kormány humanitárius segélyakciójáról, vagy Kolusev cetinjei bolgár követ jelentései, aki egyértelműen jelezte, hogy az albán fél nem jó szövetséges, mert sem elismertsége-támogatottsága, sem fegyvere nincs, az előkelők egy része pedig szerb zsoldban áll. De elsőrangú forrást találunk a bosz-szúból Albániába benyomuló szerb haderő albánellenes atrocitásairól, településeknél konkrét számokkal. Közben kirajzolódik a bolgár diplomácia háttérembereinek szerepe, karrierje (James Bourchier, a The Times tudósítója és a Balkan Committee tagja mint diplomata, Szimeon Radev, az újságíróból lett bukaresti követ, Jane Szandanzski hazatérése Albániából Bulgáriába Budapesten keresztül), mindez eredeti, másutt nem (legfeljebb a Makedonszki Pregled lapjain) közölt források alapján. Pavlov memorandumai alapján képet kapunk a születő albán állam belső problémáiról, kormányválságairól, a helyi potentátok hatalomgyakorlási technikáiról, az adószedésről, fegyvercsempészetről stb. Szintén fontos a tanulmányok bilingvis jellege, hiszen az albán történetírás sokáig albán felkelésként kezelte az eseményeket, noha ez már az ideiglenesen felszabadított területek etnikai jellegéből sem következhetett.

Grebenarov tanulmánya kilenc, 1878–1916 közötti népszámlálást sorakoztat fel a térség részlegesen szláv jellegének alátámasztására. Ez egyben a statisztikai vizsgálatok irányában is jó kritika, hiszen sem a népességszám, sem a vizsgált területegység, sem a mérőszám (falu, felnőtt férfi, összes lakos), sem az egyes népszámlálások/bebecslések során használt etnikai terminus technicusok (exarchista szláv, bolgár, muszlim szláv, keresztény albán stb.) nem egyeznek. Így még Kral konzul 1897-es és Vaszil Kancsov iskolafelügyelő, oktatási miniszter 1900-as statisztikája sem vethető össze (noha a lakosságadatok nagyjából egyeznek), miként az 1901-es, falvankénti bontást alkalmazó vilajettérképek alapján sem kapunk

képet a lakosságszámról. Noha a kötet egyértelműen a bolgár történetírás álláspontját kívánja bizonyítani, mégis mindezt tárgyilagosan, mondanivalóját jó forrásbázissal alátámasztva teszi, ráadásul igényes kivitelben. (Ehhez egyetlen kritika: néhány esetben az A/4-es lapokon lévő diplomáciai jelentések kicsinyítése olyan jól sikerült, hogy nem B/5-ös, de A/5-ös lett belőlük, ami a 100 éves, lila tintával gépelt szövegek esetében az olvasónak némi nehézséget okoz.)

Az etnikai tisztogatások (szerb, görög), a kölcsönös nagyhatalmi és kisállami érdekelttség a térségben (szerb vasúttervek, macedón bandák hátországa), az albán állam szervezetlensége, illetve belső ellentétei (Wied, Esszad és Iszmail Kemali), a gyenge végrehajtó hatalom szinte predesztinálták, hogy a régió a félsziget egyik gyűjtőpontja legyen, s mindenféle kalandor- és geopolitikai kombinációk terepévé váljon. Albánia sorsa a békés nemzetközi együttműködés, a nagyhatalmi koncert végső kudarcát szimbolizálja (a nagyhatalmak 1903–1908-ban Macedóniában, majd a két Balkán-háborúban már leszereltek; a nemzetközi határkijelölő bizottság 1914 őszén még agonizált, miközben a bizottsági tagok országai már javában háborúztak). Az albán kérdés megoldatlansága a világháború idején is nyilvánvaló volt és konfliktusokat szült a szemben álló felek – a térséget gazdasági érdekszférájába vonni igyekvő vagy gyarmatosítani kívánó Ausztria–Magyarország, Olaszország és a hezitáló Görögország – között.

Demeter Gábor

CONTENTS

The Great War's Interpretations in Regional Approach (László Szarka)	165
--	-----

Studies

László Szarka: From Multi-national Empires to Multi-ethnic Nation States: State-Building Nationalism in East-Central European Countries during the First World War	171
Enikő Gyarmati: Austria–Hungary in the First World War – in the Recent English Language Scholarly Literature	193
Mile Bjelajac: The Role of Serbia in the Current Historical Debates on the Origins of the First World War	217
Ágnes Ózer: Nothing New in Serbia: The Assessment of the First World War and the Reception of the Newest Foreign Literature in Serbia	241
Barna Ábrahám: The International Dimension of the Slovak Question during the First World War	257
László Kürti: Identity and Propaganda in the Art of Miltiades Manno at the Time of the First World War	289
Gabriela Dudeková: Family and Survival Strategies during the First World War: Long-term Changes in the Slovak Society	311

Book Reviews

Kokugaku in Meiji-period Japan: The Emergence of the Modern Japanese National Consciousness (Ildikó Farkas)	333
The Image of Balkan Wars in the Recent French Literature (Gábor Demeter)	338
The Role of the Albanian Storm Centre in the Outbreak of the First World War (Gábor Demeter)	341

SZERZŐINK

Ábrahám Barna, PhD, tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Bjelajac, Mile, a történettudomány doktora, tudományos tanácsadó, igazgató, Institut za noviju istoriju Srbije (Szerbiai Modern Kori Történeti Intézet), Belgrád • Demeter Gábor, PhD, tudományos munkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet • Dudeková, Gabriela, PhD, tudományos főmunkatárs, Historický ústav SAV (Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet), Pozsony • Farkas Ildikó, PhD, tudományos munkatárs, egyetemi docens, MTA BTK Történettudományi Intézet, Károli Gáspár Református Egyetem • Gyarmati Enikő, doktorandusz, Eszterházy Károly Főiskola, Eger • Kürti László, habilitált egyetemi tanár, Miskolci Egyetem BTK • Ózer Ágnes, a történettudomány doktora, múzeumi tanácsos, igazgató, Muzej Vojvodine (Vajdasági Múzeum), Újvidék • Szarka László, kandidátus, tudományos főmunkatárs, MTA BTK Történettudományi Intézet

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1014 Budapest, Úri utca 53., telefon: 224-6700/624, 626 mellék).

A Világtörténet 2015-ös évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap